

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Макаев Ш.А., Каюмов Ф.Г., Насамбаев Е.Г. Казахский белоголовый скот и его совершенствование. Научное издание.- М.: Вестник РАСХН, 2005.-336с.
2. Бозымов К.К., Насамбаев Е.Г. Ахметалиева А.Б., Батыргалиев Е.А., Нугманова А.Е., Бертилеу Л. Племенные продуктивные качества заводских линий казахской белоголовой породы в КХ «Айсулу».-Аграрная наука №4,-2019, стр.43-47
3. Насамбаев Е. Г., Ахметалиева А. Б., Нугманова А. Е., Батыргалиев Е. А. Продуктивные показатели животных казахской белоголовой породы различных генотипов КХ "Хафиз" Западно-Казахстанской области Ғылым және білім=Наука и образование=Science and education. - 2019. Т. I. - № 4-1 (57).- С.123-130 (Уральск)

ТҮЙІН

Зерттеудің мақсаты қазақтың ақбас тұқымының гендік қорын сақтау және жоғары өнімді зауыттық іздерін анықтау. Міндеттері "Донгелек" ШҚ Қазақтың ақбас тұқымы табынының генеалогиялық құрылымын зерттеу, сиырлардың тірілей салмағын және сүттілігін, 8 айдан 15 айға дейінгі жас төлдердің өсуі мен дамуын зерттеу болды. Мақалада "Донгелек" шаруа қожалығында өсірілетін әртүрлі зауыт іздерінің өнімділік қасиеттерін зерттеу нәтижелері келтірілген. "Донгелек" ШҚ Қазақтың ақбас тұқымды табынының генеалогиялық құрылымы Ландыш 9879 аталық із-29,2% құрады, туыстас топтардан: Норд С-12-28,5%, Марсиан С-12 -18,4% және Черчилль 60 - 15,0% құрады. Бірінші туған қашарларының ішінде 15,0% Черчелль 60 зауыттық ізінің жануарлары құрады.

RESUME

The purpose of the research is the preservation of the gene pool and the identification of highly productive breeding lines of the Kazakh white-headed breed. The task included the study of the genealogical structure of the herd of the Kazakh white-headed breed of the farm "Donglek", the study of the exterior features of cows and young animals, live weight and milk yield of cows, the growth and development of young animals from 8 to 15 months of age. The article presents the results of studies of the exterior features and productive qualities of various factory lines bred in the farm "Donglek". The genealogical structure of the herd of the Kazakh white-headed breed of the farm "Donglek" is given.

ӘОЖ 575.174

Елемес А.Д., ТППЖ-41

Ғылыми жетекші: **Батыргалиев Е.А.**, оқытушы, а.ш.ғ.к

Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті, Орал қ.

ҚАЗАҚ БАКТРИАН ТҰҚЫМЫ ТҮЙЕЛЕРІНІҢ ШАРУАШЫЛЫҚҚА ПАЙДАЛЫ БЕЛГІЛЕРІНІҢ КӨРСЕТКІШТЕРІН ЗЕРТТЕУ

Андатпа

«Қазақ бактриан тұқымы түйелерінің шаруашылыққа пайдалы белгілерінің көрсеткіштерін зерттеу» ғылыми мақаласында түйелердің ет, сүт өнімдері көрсеткіштері зерттеу жұмыстары көрсетілген.

Жұмыста түйелердің шаруашылық-биологиялық ерекшеліктері, Қазақстандағы түйе популяциясының қазіргі жағдайы, қазақ бактриан тұқымына сипаттама берілген.

Түйін сөздер: түйе, бактриан, өнімділік, табын, аналық.

Жұмыстың маңыздылығы. Агроөнеркәсіптік кешен алдында тұрған маңызды және күрделі мәселелердің бірі - мал шаруашылығы өнімдерін өндіруді арттыру. Қазіргі кезеңде Қазақстанда бұл мәселе негізінен ірі қара, қой және басқа жануарларды өсіру жолымен шешілуде. Түйе шаруашылығын дамыту ҚР мал шаруашылығы өнімдерін өндіруді арттырудың үлкен резервіне айналуы мүмкін.

Түйе - ең үлкен ауылшаруашылық жануарларының бірі. Қазіргі уақытта әлемде 24 085 522 бас бар, Қазақстанда 237,1 мың түйе бар. [2,12]

Түйелер өзінің экономикалық және биологиялық сипаттамалары бойынша күрт континентальды климаттың экстремалды жағдайларына төзімділігі бойынша ауылшаруашылық жануарларының барлық түрлерінен айтарлықтай асып түседі. С.М.Терентьев пен П.В.Кугеневтің пікірінше, түйенің таралу аймағы біртекті шөлді рельефпен, тұщы су бассейндерінің шамалы қорымен және атмосфералық жауын-шашынның өте аз мөлшерімен сипатталады. [30]

Түйелерді күту және өсіру шаруашылықтардан үй-жайға, жемге, жұмыс күшіне, энергияға, көлік шығындарына және т.б. шығындарды талап етпейді. Түйелер өте қоректік ет, жүнді жылу сыйымдылығы мен жұмсақтылығы жоғары, сүтімен, өзінің тағамдық және емдік қасиеттерімен құнды. Түйе 300-400 кг ет, оның ішінде 150 кг өркеш май, 1500 литрге дейін сүт, тері, жүн береді. Жұмыс істейтін жануарлар ретінде түйелерге деген қажеттілік сақталды. [6]

Шөл және шөлейт аймақта орналасқан Маңғыстау өңірінде қазақ тұқымды бактриан түйелері таралған. Облыс бойынша жылқы, қой шаруашылығынан басқа, түйе шаруашылығымен де қатар айналысады. Атап айтқанда, өңірде түйе шаруашылығымен айналысатын 1100 шаруа қожалығы бар. Еліміздегі түйе түлігінің үштен бір бөлігі осы облыста шоғырланған, сондықтан түйе шаруашылығы облыстың мал шаруашылығының негізгі саласы саналады. Статистикалық мәліметтерге сәйкес, бүгінгі таңда Маңғыстау облысында түйе малының 82,1 мың басы бар. Олардан жылына шамамен 5,7 мың тонна сүт, 3 мың тонна ет, 184 тонна жүн, 14 мың бас төл алынып отыр. Облыста негізінен сүтті бағыттағы (62%) түйе өсіріледі.

Қазақ бактриандары - денесі ұзартылған, бұлшық ет алдыңғы белдеуі және аяқ-қолы төмен пропорционалды және ықшам түйелер; ол екі өркешті түйе, ол сонымен қатар *Camelus bactrianus* - отбасының ең үлкені, бір өркешті туысымен бірге (дромедар) түйенің бір тұқымы.

Бактеран түйесінің ерекшелігі - кішігірім жеңіл бас, басқа тұқымдарға қарағанда тұмсығы жіңішке, кең кеудесі және ұзын денесі. Құрылысы бойынша, ол жануарлардың түріне көбірек қатысты (Арилов А.Н. 2012). С.М.Терентьевтің (1975) пікірінше, етті мал ретінде бактриан түйелері ет сапасы, майлылығы және жас малдың өсу қарқыны бойынша ірі қара малмен бәсекеге түсе алады. Түйе тірідей салмағы 35-40 кг-ға дейін туады, 6-7 айға дейін олар 120-140 кг-ға дейін, ал 200 кг-да пайда болады. Жас мал мұндай тірілей салмаққа 2,5 жасында және жақсы жайылымдарда, тиісті азықтандырумен ғана жетеді. Жас жануарлардың осындай қарқынды өсуі түйелерді экономикалық тұрғыдан ерте пісетін және тиімділігі жоғары, арзан және өте қоректік азық-түлік өнімдерімен қамтамасыз ететін жануарлар деп санауға мүмкіндік береді.

Бактриялықтардың жыныстық жетілуі 3-тен 5 жасқа дейін, аталықтарда аналықтарға қарағанда сәл кешірек болады. Аналық ұрпақты екі жылда бір көбейтеді. Жүктіліктің орташа мерзімі - 13 ай, бұл әдетте бір түйе нәрестесінің тууына әкеледі. Бактриандықтар бір өркешті туыстарына қарағанда үлкен болғанымен, екі түрде де жүктіліктің ұзақтығы бірдей болғанымен, туа біткен екі өркешті түйенің баласы дромедардың баласына қарағанда салмағы мен мөлшері жағынан әлдеқайда аз екендігі назар аудартады.

Әлемде екі миллионнан астам бактриандықтар бар. Орталық және Орта Азияның далалары мен жартылай шөлдері, сондай-ақ Моңғолия және онымен шектесетін Ресей мен Қытай территориялары олардың тіршілік ету ортасы болып табылады.

Бактриан тұқымының сүт өнімділігінің көрсеткіштеріне келетін болсақ бактриан тұқымында сүт аз, лактация кезеңінің 528 күнінде $319,8 \pm 1,04$ литр 175-576 литр сүттің ауытқуымен өндіріледі. Кейбір мәліметтер бойынша күніне бір литр сауылады, бірақ сүт түйелерінде 2-4 литр сүт болады.

Зерттеу әдістемесі. Эксперименттік бөлік Маңғыстау облысы Қаракия ауданында орналасқан «Есен Сейт» ШҚ-да 2019-2020 жылдары әртүрлі жыныстық және жас топтарындағы бактриан түйелерінде жүргізілді. Эксперимент барысында келесі көрсеткіштер зерттелді. Еттің сою сапалары мен тағамдық құндылығын анықтау жалпы қабылданған ВИЖ (1985) и СНИИЖК (2009) әдістері бойынша жүргізілді.

ВБҚК «БҚО РВЗ» мемлекеттік бюджеттік мекемесінде сүтке химиялық талдау жасалды. Ол үшін 2 фермадан сүт сынамалары алынды. Сүтте мыналар анықталды: май, ақуыз, құрғақ зат, су, тығыздық және қышқылдық. «Түйелерді сұрыптауға арналған нұсқаулық» бойынша дене мүшелерінің негізгі өлшемдерін алу және дене көрсеткіштерін С.Броуди бойынша есептеу әдісімен есептеу арқылы зерттелді. Жүн өнімділігі ҚР ауылшаруашылық ғылымдары академиясының әдістемелік ұсыныстарына сәйкес зерттелді. Түйе өнімдерінің өндірістік тиімділігі алынған өнімдер мен олардың сапасын ескере отырып есептелінді.

Зерттеу нәтижелері. Жұмысты зерттеу «Есен-Сейт» ШҚ өткізілген болатын. Зерттеу нәтижесінде мыналар табылды:

- ересек мал сойылған кезде, шөлді дала аймағындағы түйенің салмағы тірі салмағы 24 кг, қаңқасының салмағы 8 кг және терісі бар құрғақ дала зонасынан шыққан түйеден озып кетеді. Салмағы 3,2 кг. Құрғақ дала зонасы түйесінің майлылығы шөлді дала зонасының түйесінен 2,7 кг артық, ал сою кезінде 1,8% озады.

- шөлді дала зонасы түйелерінің етіндегі майдың мөлшері құрғақ дала зонасының түйелерінен 16% жоғары. Шөлді дала зонасының түйелерінде 3,7% айырмашылықпен белок мөлшері көп. Ақуыз бен майдың қатынасы шөлді дала зонасының түйесінде 1: 0,64 жоғары.

Шөлді дала зонасының түйелерінің ылғалдылығы құрғақ дала зонасының түйелеріне қарағанда 1,4% айырмашылықпен жоғары. Шөлді дала зонасының түйелерінде калория мөлшері құрғақ дала зонасының түйелеріне қарағанда 29,86 ккал жоғары.

Зерттеу барысында сүттің сапалық көрсеткіштерінен белгілі бір айырмашылықтар табылды. Осылайша, шөлді дала зонасының аналық түйелері май мөлшері бойынша құрғақ дала зонасынан 0,60% асып түседі;

- сүттегі ақуыздың көп мөлшері құрғақ дала зонасының түйелерінде 3,14%, шөлді - дала түйелерінде 3,1% айырмашылықпен 1,28% байқалды;

- құрғақ майсыз қалдық құрғақ дала зонасының түйелерінде 8,69, шөлді даласының түйелерінде 8,34 4,03% артық;

- орташа кесінді бойынша, құрғақ дала зонасында бактриандық әр түрлі табиғи-климаттық аймақтардағы жүн және 2 жасар боталардан жүн шығымы көп; 3 жастан 5 жасқа дейін шөлді дала аймағының түйелерінде көбірек жүн кесілді; 4 жасында әр түрлі аймақтағы аталықтар, 4700-4800 жүні қырқылды, бірақ шөлді дала аймағының аналықтары алда. Құрғақ дала аймағының аналықтары мен екі аймақтың аталықтары; 5 жасында құрғақ дала зонасының аналығы (5155,3 ± 57,7) шөлді дала зонасының аналық түйелерінен 1 кг жүнге артта қалады. Шөлді дала аймағының аталықтары (5682,7 ± 507,3) құрғақ дала аталықтарынан көп; 6 жасында шөлді дала зонасының аналықтары (6370 ± 216,3) құрғақ дала зоналарының аналықтарынан (6106,7 ± 161,7) жүн өнімділігі жағынан алда келеді. Шөлді дала аймағының аталықтары (5615 ± 578,4) құрғақ дала аймағының аталықтарынан (6273,3 ± 150,1) 0,5 кг-ға артта қалады.

Жасы ұлғайған сайын жүн өндірісінің өсуі байқалады.

- өлшеу шкаласы бойынша құрғақ дала зонасында өсірілген түйелер барлық жағынан шөлді дала зонасында өсірілген түйелерден біршама асып түседі;

- дене тұрпатының индекстерін салыстырмалы түрде зерттеу құрғақ дала зонасындағы түйелердің шөлді дала зонасындағы түйелерден массивтілігі жағынан 1,4% артықшылығын көрсетеді; ұзарту 4%; сүйек құрылымында 1,2%. Ал шөлді дала аймағының түйелері құрғақ дала зонасының түйелерінен азайту бойынша 5,1% озады; ұзын аяқтар үшін 1,9%;

- шөлді дала аймағының түйелерінен алынған ет өндірісінің тиімділігі 39 840 тенгені құрайды, бұл құрғақ дала аймағындағы түйелер көрсеткіштерінен 2,4% жоғары.

- құрғақ дала зонасы түйелерінің жүнінің құны 23280 тенгені құрайды, бұл шөлді дала зонасы түйелерінің жүнінен 32% жоғары.

- шөлді дала аймағының етін сатудан түсетін түсім жүн сатудан 60,2% -дан, ал құрғақ дала зонасында 40,1% -ға жоғары.

Қорытынды. Зерттеу жұмыстары көрсеткендей түйелердің өсіп-жетілу көрсеткіштері климаттық-жағдайға тікелей байланысты емес. Болашақта аталған топпен жүйелі тұрғыды селекциялық-асылдандыру жұмыстарын жүргізетін болса өнімділік көрсеткіштерін одан әрі жоғарлатуға мүмкіндік туады.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

1. Х. Абдуназаров НД. «К морфологии мясных туш одногорбого верблюда» // Тр. Туркм. ОХИ 1956 -Т.8.-45-51 Б.
2. Асенов К. «Верблюдоводство доходная отрасль // Коневодство и конный спорт» - 1962 - ЛІ5 – 19 Б.
3. Атабаев Н. «Иммобилизация верблюдов при помощи фармакологических средств» // Тр. Туркм. СХИ Ашхабад, 1981 - т.23. 2-Б.
4. Ауельбеков К. «Организация молочного верблюдоводства вокруг нефтепромыслов и городов Гурьевской области»: Автореф. дисс. канд. экон. наук. Алма-4. та - 1969 -19 Б.
5. Ахмедиев А. «Мясная продуктивность верблюдов // Коневодство и конный спорт» 1966. - № 2 - Б. 12-13

6. Ахмедиев А.А. «Дкумагулов И.К. Мясная продуктивность верблюдов» // вести с.-х. науки. Алма-Ата. - 1966. - №12 - Б.57-59.
7. Ахмедиев А.А. «Мясная продуктивность верблюдов бактрианов и гибридов разных поколений»: Автореф. дисс.канд.с.-х. наук.-Алма-Ата,1972. 20Б.
8. Баймуханов А.В. «К вопросу молочной продуктивности верблюдиц // вестн. с.-х. Науки». Алма-Ата,1969. -19 - Б.48-49.
9. Баймуханов А.В. «К вопросу о технологии машинного доения верблюдиц // Материалы 17 всесоюзн. симпозиума по физиологическим основам машинного доения». -Алма-Ата -,1975 Б.16-17.
10. Баймуханов А, «Научно-зоотехнические основы повышения продуктивности и совершенствования технологии молочного верблюдоводства»: Дисс. на соиск. уч. степ, д-ра с.-х. наук в виде научного доклада. Алма-Ата,1991. – 52Б.

РЕЗЮМЕ

В данной статье представлены результаты исследовательской работы по мясной и молочной продуктивности верблюдов. В работе отражены результаты хозяйственно-племенных признаков, современное состояние верблюдоводства в Казахстане и описание по породы казахской бактриан.

RESUME

The scientific article "Study of indicators of useful properties of Kazakh Bactrian camels" shows the research of camel meat and dairy products. The work describes the economic and biological features of camels, the current state of the camel population in Kazakhstan, the Kazakh Bactrian breed.

UDC 636.39.083

Shakirbek N. K., TPPZH-41

Akban O.A., TPPZH-41

Head of scientific work: **Nugmanova A.E.**, Ph.D

Zhangir Khan West Kazakhstan Agrarian and Technical University, Uralsk

FEATURES OF FEEDING CATTLE CALVES DURING THE DAIRY PERIOD

Abstract

Animal husbandry in arid conditions in the south of Kazakhstan is characterized by a number of features. Here, in addition to the use of specialized animal breeds, it has its own technology, as well as the organization of production, indicators, and economic criteria, which differ significantly from agricultural production in other regions. The development of the most optimal variant of the technology of milk production in cattle breeding in captivity is directly related to the conditions of feeding calves, which determines the choice of the research topic.

Keywords: *animal husbandry, livestock, feeding, ration, colostrum.*

Introduction. The main task of animal husbandry in our country is to produce as many high-quality food products for the population as possible. Full-fledged feeding increases the intensity of animal growth, productivity, and reduces the cost of feed per unit of production. The technology of production of livestock products significantly exacerbates the problem of full-fledged feeding, keeping animals and obtaining high-quality products. In the current conditions of reduced agricultural production, lack of feed, their high cost, unsatisfactory veterinary and sanitary condition of livestock premises, the resistance of animals to various diseases is reduced. [1,2]

Colostrum is the first milk received from a cow after calving. It is extremely important for a newborn calf. He needs to feed about 1 kg of colostrum as quickly as possible (during the first 10-20 minutes of life). Colostrum contains a huge amount of ready-made mother-cow antibodies, which is the only and reliable way to transfer immunity to the calf to resist many pathogenic microorganisms that it will encounter during the first months of life. Since immediately after birth, the digestive tract of the calf has a high permeability, these antibodies and nutrients of colostrum are absorbed at a high rate and enter directly into the blood.[3, 4, 5]

The calf's consumption of milk (colostrum) must be carried out in small portions, it must be drunk from a teat drinker, which stimulates the production of saliva. The increase in saliva formation increases the